

HJÄLPANDE HAND

Den som artigt vill sträcka ut en hjälpande hand till en främling bör använda Sie.

En vänlig distan

I tyskan lever *du* och *Sie* sida vid sida utan någon *du*-reform i sikte. För många är *Sie* ett sätt att visa en vänlig distans till samtalspartnern.

TEXT OCH FOTO: CARL UNDÉHN

Föreställ dig följande situation på din arbetsplats. Du står vid kaffeautomaten och frågar kollegan Eva: "Har du fått mitt mejl om firmafesten?". Eva svarar dig förvånat: "Det har jag missat. Kan du skicka det igen?". En annan kollega, Jonas, blandar sig i samtalen och säger till dig: "Det låter intressant. Kan ni skicka det till mig också?". Självklart tycker du att även Jonas ska få vara med och planera firmafesten och svarar honom: "Ja, jag skickar det till er genast".

Ett sådant samtal, där den ene tilltalas med *du* och den andre med *ni*, är svårt att föreställa sig i Sverige. I tyskan är det däremot fullt möjligt. I Tyskland blev det aldrig någon *du*-reform likt den i Sverige, där vi gick ifrån systemet med titlar och införde *du* som allmänt tilltal. Men en viss

förändring skedde även i det tyska språket.

– Som en del av studentrörelsen på 1960-talet kom idén om att avskaffa *Sie*. Alla skulle säga *du* till varandra och med det skulle samhällsproblemen vara lösta. Men det slog aldrig riktigt igenom, säger lingvisten Leo Kretzenbacher. Han forskar om tilltal på olika språk, för tillfället vid universitetet i Melbourne, Australien.

På universitetet började studenterna säga *du* till varandra och bland ungdomar är tilltalet i dag en självklarhet. Men i samhället i stort behölls uppdelningen mellan *du* och *Sie*, och sedan 1980-talet har till och med användningen av *du* minskat.

– Jag antar att det har att göra med att en ny generation växte upp som inte hade deltagit i den semantiska kampen under studentrevolutionen. Den var mer pragmatisk och

föredrog valet mellan *du* och *Sie*, säger Leo Kretzenbacher och beskriver *Sie* som en "angenäm möjlighet att hålla en vänlig distans till andra".

I EN HISTORISK jämförelse är valet mellan två tilltal ändå en rejäl förenkling. På medeltiden fanns det en uppsjö av artighetsformer inom det tyskspråkiga området. Olika klasser inom adeln tilltalades på skilda sätt, där den ena formen stod över den andra. *Euer Hochwohlgeboren* var till exempel rätt tilltal för en friherre eller baron. Lägre adel fick dock nöja sig med *Euer Wohlgeboren*. På samma sätt hade vi i svenskan *högvälboren* för grevar och *välboren* för adliga utan titel.

Ännu på 1800-talet levde många tilltal sida vid sida, och det var först på 1900-talet som uppdelningen i *du* och *Sie* verkligen slog igenom i det tyska språket. Men det gäller endast i den officiella tyskan, *hochdeutsch*. De regionala skillnaderna har inte suddats ut helt. Till exempel används titlar mer i Österrike, men där hörs också oftare *du* mellan kolleger på arbetsplatser. I München hittas det lokala *Münchner Du*, där *du* används med efternamn, som i *Du, Frau Müller*. I Hamburg i norr finns det motsatta i *Hamburger Sie*, det vill säga förnamn och *Sie*. På vissa håll lever också äldre former kvar. På landsbygden i sydvästra Tyskland, i Schwaben och Baden, används ännu *Ihr* i stället för *Sie*. Det förekommer även i Schweiz. Men generellt är det *du* och *Sie* som dominerar.

Ären efter Berlinmurens fall visade sig också skillnader i språkbruk som hade uppstått

”Det var en stark uppdelning mellan privat och offentligt språk i DDR”

ur kalla krigets uppdelning i Öst- och Västtyskland. Det är lätt att tro att *du* skulle varit vanligt i det kommunistiska DDR, ett samhälle som på pappret strävade efter att avskaffa sociala hierarkier. Under stalinismen på 1950-talet fanns också planer på att radera ut ordet *Sie*. Men faktum är att i vardagen användes *Sie* mer på den östra sidan av muren.

– Det var en stark uppdelning mellan privat och offentligt språk i DDR. Det fanns ett så kallat *parti-du*, vilket innebar att man vid officiella tillställningar använde *du* partimedlemmar emellan. Men privat tilltalade kanske samma personer varandra med *Sie*, säger Leo Kretzenbacher.

Han beskriver det som att kommunistpartiet hade okuperat *du*, ett ord som i DDR kom att förknippas starkt med staten. Detsamma gällde ordet *Kollega*, som i Västtyskland ofta användes i den vardagliga hälsningsfrasen *Hallo Herr Kollege!* eller *Guten Tag Frau Kollegin!*

– Efter murens fall hade vissa från DDR problem med det, eftersom det var ett påtvingat tilltal inom fackföreningen där, som ju också hörde till staten. Det tog ett tag innan det jämnades ut.

Att det i svenska öron smått hierarkiska systemet med *du* och *Sie* över huvud taget

lever kvar finns det en enkel förklaring till: de som talar tyska vill helt enkelt ha det så. I en språkgemenskap behåller man inte något som inte anses nödvändigt.

– Tilltalet *Fräulein* (ungefär 'fröken') försvann ur det tyska språket på 1980-talet och ingen saknar det i dag. Detsamma kan nog inte sägas om *Sie* skulle försvinna.

MED JÄMNA MELLANRUM kommer rapporter om att *ni* ökar i Sverige, framför allt bland yngre inom serviceyrken. Det förklaras ofta med influenser från andra europeiska språk och en vilja att vara artig. Men är det verkligen så enkelt att tyskans *Sie* utan vidare kan översättas till svenskans *ni*?

– Det är en grov förenkling. *Sie* har ett mycket bredare användningsområde och en annan klang än vad *ni* har på svenska, säger Catrin Norrby, professor i nordiska språk vid Stockholms universitet.

– *Ni* är ju ganska belastat, och det finns många som avskyr ordet på grund av dess historia – det användes av personer i högre ställning som tilltal till folk i lägre. Många gånger när tysken säger *Sie* kan det översättas till svenskans *du*.

Catrin Norrby menar också att *du* i Tyskland har en annan innebörd än i Sverige.

– Eftersom *du* är det vanliga tilltalet i svenskan har det förlorat kraften som det kan ha på tyska. Bland tyskspråkiga är det ett ganska intimt pronomen som man inte bjuder ut hur som helst, säger hon.

När två personer har blivit *du* med varandra ses det som väldigt oartigt att gå tillbaka till *Sie*. Det innebär

Simone Ryschka

32 år, föräldraledig pedagog:

- Jag är ambivalent till *du* och *Sie*. Jag är uppvuxen med det och för mig är det normalt att säga *Sie* till äldre. Men jag gillar inte när folk på gatan säger *Sie* till mig, då känner jag mig gammal! Ibland kan det vara svårt att veta vad man ska säga till någon. Jag har till exempel alltid sagt *Sie* till en kompis mamma. Nu är jag över trettio och skulle kunna säga *du* till henne, men vågar ändå inte tilltala henne med förnamn och *du*. I stället går jag runt problemet genom att tala indirekt. "Skulle jag kunna få smöret?" i stället för "Kan du skicka smöret?".

ett avståndstagande och är ett tecken på förlorat förtroende. Ett klassiskt exempel på hur det kan göras är en intervju med de båda författarna Wolf Biermann och Sascha Anderson. Under DDR-tiden tillhörde de samma konstnärskretsar i Östberlin, men efter murens fall visade det sig att Sascha Anderson arbetat

”Tilltalet *Fräulein* försvann ur det tyska språket på 1980-talet och ingen saknar det i dag.”

för säkerhetstjänsten Stasi. I intervjun sade Biermann konsekvent *Sie* till sin gamle vän. Därmed hade han tagit tillbaka sitt *du* och visade: ”Du har förrätt mig, med er vill jag inte längre vara du.”

DET KAN OCKSÅ uppstå situationer där *du* inte längre känns passande. I frågespalten *die Gewissensfrage* (’samvetsfrågan’) i *Süddeutsche Zeitung* ställde en läsare nyligen en fråga om just detta. En kollega han var *du* med hade avancerat och blivit hans chef. Läsaren kände att han inte längre kunde säga *du* till honom och frågade hur han på ett artigt sätt kunde ta tillbaka sitt *du*.

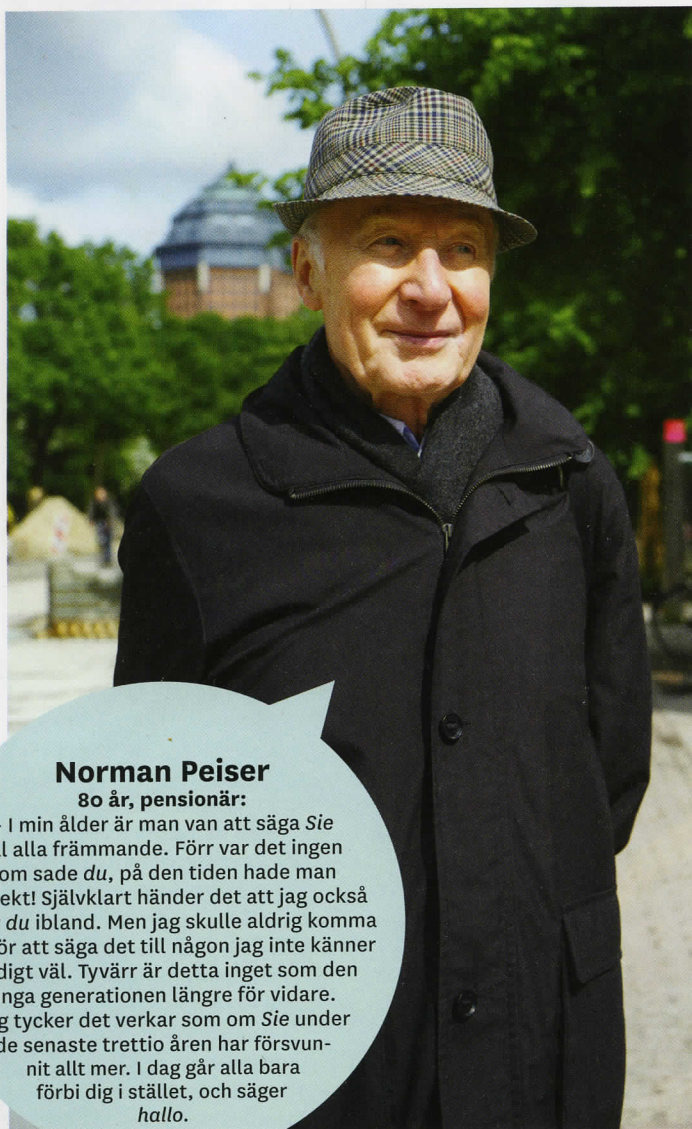
Det kan verka överdrivet, men för många är *du* reserverat för vänskapliga situationer och hör inte hemma på en arbetsplats. Något Leo Kretzenbacher håller med om.

– Mina studenter kan gärna säga *du* till mig, men jag tilltalar dem *Sie*. Anledningen är att jag har svårt att ge ett rättvist betyg till någon som jag är *du* med.

Men tyskans *Sie* ska heller inte misstas för att alltid vara ett uttryck för artighet. Det går nämligen lika bra att både förolämpa och skälla ut någon med *du* som *Sie*. Mer handlar det om att hålla en distans mellan det privata och offentliga.

– I Tyskland är det uppenbarligen en viktig skillnad för många. Bara för att alla säger *du* till varandra i Sverige betyder det väl inte att alla är nära vänner?

Kanske är vi inte alla bästa kompisar i Sverige. Men en trevlig och närmast vänskaplig ton i brev från myndigheter och företag tar vi för givet. Skulle liknande brev i Tyskland inledas med *Hej!* och avslutas

Norman Peiser

80 år, pensionär:

– I min ålder är man van att säga *Sie* till alla främmande. Förr var det ingen som sade *du*, på den tiden hade man respekt! Självklart händer det att jag också säger *du* ibland. Men jag skulle aldrig komma mig för att säga det till någon jag inte känner väldigt väl. Tyvärr är detta inget som den unga generationen längre för vidare. Jag tycker det verkar som om *Sie* under de senaste trettio åren har försvunnit allt mer. I dag går alla bara förbi dig i stället, och säger *hallo*.

med *Hör gärna av dig om du undrar något!* skulle många tyskar se det som oseriöst. Eller missta det hela för reklam.

– Det kan vara accepterat att bli duad i reklam. Men i mina undersökningar är det tydligt att när tysken köper något, i synnerhet något dyrt, vill de ha en viss distans. Det är en affärsrelation, och de känner inte att de är nära vän med den andra personen, säger Leo Kretzenbacher.

NÄR FRÅGAN DISKUTERADES på ett språkforum kommenterade en användare på följande sätt:

”Att säga du till alla är hos oss ett tecken på dålig uppfostran och låg utbildning. I andra länder, till exempel Skandinavien [sic!] är du vanligt, men vi arbetar inte alla på Ikea.”

Kopplingen till den svenska möbeljätten ligger alltid nära till hands när frågan om *du* kommer på tal. Ikea vårdar i det Sverigeälskande Tyskland sin svenska profil, och som en del av den tilltalas kunder och alla anställda med *hej* och *du*.

Även Hennes & Mauritz har fört vidare det svenska språkbruket till Tyskland där alla anställda tilltalas med *du*. Detta ledde 1997 till att en anställd stämde företaget, och hävdade att tilltalet *du* tydde på bristande respekt för människovärdet. Den anställde förlorade dock i rätten.

Hos Ikea ska bruket av *du* inte bara spegla företagets svenska koppling utan också skapa samhörighet, öppenhet och vad de beskriver som ”ungdomlig dynamik”.

För på tyska är *du* något som hör ungdomen till, och även i andra unga branscher, som mode och reklam, tilltalas alla

Gitta Schröder

47 år, journalist:

– Jag jobbade en gång på en redaktion där vissa sade *Sie* och andra *du* till chefen. Det visade tydligt vilka som tillhörde den inre kretsen och vilka som inte gjorde det. Jag tycker att det vore mer avslappnat att bara använda *du*. Då måste man inte ständigt tänka efter vad som är passande att säga till någon. Men i vissa fall tycker jag att *Sie* är praktiskt. Det kan vara bra när man vill hålla distans till någon, framför allt en person man inte tycker så bra om.

med *du*. Därför tror Leo Kretzenbacher att vi kommer att få se fler företag göra samma sak och öka användningen av *du*.

– Om femtio år tror jag att vi fortfarande säger *Sie* till statligt anställda, doktorer och lärare. Men *du* kommer att vara mer utbredd och det vanliga tilltalet i butiker och inom service.

Det är svårt att hindra något som redan satts i rullning och det är just vad som skett med *du*. Där spelar också marknadskrafterna en roll.

– I den generation som växer

upp i dag är man van att bli duad i de butiker där man handlar. Det är helt enkelt mer hippt med *du*. Så när de är trettio år kommer smarta marknadsförare att använda sig av det i kommunikationen så att köparna fortsätter att känna sig unga.

Än är det alltså långt kvar till en *du*-reform i tyskan. Men kanske har framgångsrika svenska företag ett finger med i spelet om den blir verklighet.

Carl Undéhn är frilansjournalist bosatt i Hamburg.